

Теоретичні засади педагогічної технології «Школа діалогу культур»

У статті розглянуто концептуальні засади педагогічної технології «Школа діалогу культур» В.С.Біблера. Показано особливості змісту технології, її принципи, вплив на формування загальної культури суспільства.

Ключові слова: «Школа діалогу культур», В.С.Біблер, урок-діалог.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Модель школи діалогу культур була сформована у 1988 році на основі ідей філософа В.С.Біблера та великої групи науковців і практиків України і Росії. Перший експеримент було розпочато у місті Харкові.

На думку авторів школи, педагогіка на порозі ХХІ століття повинна сприяти переорієнтації від «людини освіченої» до «людини культури». Це обумовлено глобальними світовими тенденціями поваги до національної культури, до діалогу між націями, народами, державами, окремими людьми.

Найголовніше завдання школи діалогу культур не тільки передача знань, прилучення до культури, формування певного бачення світу, а й розвиток і збереження особистісної логіки, творчої уяви учня та учителя.

В центрі уваги – виховання інтересу до іншої людини, бажання її зрозуміти; схильність, прагнення до «напруги» духу. Адже вміння працювати у стані інтелектуального та емоційного піднесення надає мисленню парадоксальності й розкритості, розвиває інтуїцію, фантазію [1].

Формування й розвиток мовлення-мислення є водночас і умовою, і результатом навчання в школі діалогу культур.

Аналіз досліджень і публікацій... Концепцію шкільної освіти і педагогічну технологію «Школа діалогу культур» сучасний російський філософ В.Біблер створив разом зі своїми співвітчизниками психологом І.Берлянд і педагогом С.Кургановим. Ця філософсько-педагогічна концепція сформувалася як творчий сплав ідей російського теоретика мистецтва, літературознавця М.Бахтіна про «культуру як діалог», про «внутрішню мову» видатного російського психолога-гуманіста Л.Виготського, а також положень «філософської логіки культури» Біблера, по-новому осмислених, інтерпретованих ним стосовно педагогічної сфери у книзі «Мислення як творчість» та інших наукових працях[1].

Прибічники «Школи діалогу культур» вважають, що історична послідовність відповідає закономірностям розвитку мислення сучасної європейської дитини. Послідовність вікових періодів як послідовність певних культур не цілком природна, тобто позакультурна, незалежна від освіти, але вона парадоксально виявляється як «природна» за відповідної організації системи освіти. При цьому відчутну роль відіграють індивідуальні відмінності, оскільки особливості мислення деяких дітей в умовах діалогічної освіти можуть виявляти себе, наприклад, як «античні», «новочасні» тощо.

Науковці (С.Курганов, Є.Субботський та ін.) стверджують, що мислення людини – це відображення логік різних культур у свідомості людини і велику роль тут відіграє діалог. Але у науковій літературі недостатньо уваги приділено теоретичним аспектам технології діалогу культур[4].

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити теоретичні засади технології «Школа діалогу культур», показати особливості її змісту, принципи, структуру уроку-діалогу.

Виклад основного матеріалу... Методологічною основою «Школи діалогу культур» є положення про те, що мислення особистості, яка формується, повинно вступати в діалогічне спілкування з попередніми формами культури (античності, середньовіччя, Нового часу), а також із представниками різних поколінь, які взаємодіють у єдиному часовому просторі. Це зумовлено тим, що зрозуміти будь-які поняття, явища можна, лише помістивши їх у простір різних культурних розумінь (від минулого до теперішнього), а також розглянувши у площині сьогодення.

«Школа діалогу культур» розглядає процес становлення особистості як діалог різних історичних епох, як вільне спілкування вихованців і педагогів, молодших і старших товаришів. У процесі такого спілкування учасники висловлюють свої погляди на світ і на себе в ньому. Цей діалог досягає мети лише тоді, коли зіткнення різних точок зору, суперечки і єдність поглядів, думок, оцінок постійно спираються на внутрішній діалог особистості. Ці два види діалогу і є джерелом творчого саморозвитку особистості [3].

За твердженням В.Біблера, діалог є не лише евристичним прийомом засвоєння монологічного за своїм змістом знання, а визначенням суті і смислу знання, діалогом культур, які спілкуються між собою навколо основних проблем буття, основних «точок подиву» і людського розуму. Крім того, це постійне спілкування у свідомості учня голосів поета (художника) і теоретика. Такий діалог становить основу розвитку творчого мислення, зокрема й у науковій сфері. Згідно з технологією «Школи діалогу культур» діалог постає як форма організації навчання і як принцип організації змісту науки. Своїм завданням школа В. Біблера вважає не тільки передавання знань, прилучення до культури, формування певного бачення світу, а й розвиток і збереження особистісної логіки, творчої уяви вихованця і педагога.

Така концепція освіти передбачає також особливу психологічну теорію, для якої головним предметом є не функції та реакції дитини, властиві її віку, і не способи інтеріоризації (перетворення на сутність внутрішнього порядку) зовнішньої стосовно неї культури, а створена дитиною її особистісна культура. Вона формується разом з культурою предмета, що вивчається, культурою іншої людини, культурою тексту. Для цієї психологічної теорії характерне розуміння віку як особливої культури, що не змінюється наступною і не зникає на наступному віковому етапі, а яка, подібно до історичних культур, зберігається назавжди і вступає у свідомості людини у спілкування з іншими віковими культурами.

Зміст освіти у «Школі діалогу культур» передбачає зовсім інші, порівняно з традиційними, педагогічні принципи. Передусім це стосується позиції вчителя на уроці. Найхарактернішою особливістю такого уроку є діалог педагога і дитини, під час якого дитина виявляє свою неповторну й відповідальну позицію, а не просто засвоює пропонувані їй знання, а педагог не є «транслятором» незалежного від нього та учнів знання, не розв'язує він і проблеми «вирівнювання» дітей. Кожна дитина із властивими тільки їй особливостями мислення, способу бачення світу реалізує власну культурну позицію. Основним навчальним матеріалом у «Школі діалогу культур» є не підручник, а антологія найвидатніших текстів конкретної культури. Робота учнів полягає у створенні авторських текстів-творів у контексті діалогу з цією культурою і міжкультурного діалогу. Так, у початкових класах предметом навчання є не окремі цілісні культури, а навчальний діалог, у ході якого звична навчальна дія піддається сумніву: «Як виникають звуки музики?», «Чи є термометр живим?», «Як зроблена чарівна казка?» тощо.

Ці запитання, які переважно ставлять діти, співзвучні питанням, проблемам і труднощам, характерним для сучасного мовознавства, літературознавства, математики, фізики, психології, біології, хімії, екології. На уроках-діалогах педагог не прагне привести всіх дітей до однієї правильної точки зору, а намагається уважно вислухати їх, допомогти в складному процесі «зародження думки у слові».

Якщо діалоги для молодших школярів схожі на сократичні (сократівські), то уроки-діалоги для підлітків за своєю формою близькі до діалогів епохи Відродження, в яких думка втілена почергово в протилежних образах, тобто спілкування мислителів є «грою в культуру, грою культурою».

Визначальною характеристикою «Школи діалогу культур» є використання сучасних психологічних досліджень, які доводять, що мислення сучасної дитини є гетерогенним (грец. *heteros* – інший, різний) і являє собою складну взаємодію різнорідних логічних культур. З перших днів розвитку мислення й мовлення дитини досвід дорослих передається їй у формі реалістичного, природничо-наукового мислення та у формі образного естетично-міфологічного споглядання. Перша форма превалує на заняттях у дитячому садку, а пізніше – на уроках у школі. Друга – при освоєнні художнього досвіду (в казках, легендах, міфах). Кожне явище, яке пізнає дитина, сприймається і як буденне, що має природні механізми, і як казкове, дивовижне, парадоксальне [2].

Більшість уроків-діалогів, завершуючись, немов повертаються до початку. Урок-діалог є особливою формою навчання, яка не зводиться ні до проблемного навчання, ні до інших видів навчання (наприклад, традиційного, суть якого полягає у «сходженні» від абстрактного до конкретного). Урок-діалог починається з перевизначення загальної навчальної проблеми, формулювання кожним учнем свого питання як парадокса, загадки, складності, що вимагає утримання в слові. Формулюючи навчальну проблему, вчитель уважно вислуховує запропоновані учнями можливі варіанти її розв'язання і перевизначення, допомагає зіставити різні логіки і форми мислення (античне образне «розумне бачення»; середньовічне розуміння як уміння; пізнавальне експериментування Нового часу; парадоксальність мислення ХХ ст.). Учень у навчальному діалозі виявляється в проміжку культур. Зіставлення різних культур і способів розуміння вимагає від кожного відповідального, індивідуально-неповторного слова-вчинку [4].

У «Школі діалогу культур» 1-2 класи вважаються підготовчими. У цей період зав'язуються «вузлики розуміння», які згодом стають основними предметами діалогів, освоєння, розвитку.

Головне завдання початкової школи полягає не так у тому, щоб навчити, як у тому, щоб здивувати, не дати відповіді, а допомогти сформулювати запитання. Серед орієнтовних точок подиву і розуміння можна виокремити загадки слова, числа, предмета природи, моменту історії, Я-свідомості.

Особливий смисл у навчальному курсі першого ступеня мають загадки Я-свідомості, через які формується, зміцнюється і стає дивним для себе основний суб'єкт навчання у школі – учень. Якщо семи-восьмирічна людина не стане дивною для себе, не здивує себе природою, словом, числом, а головне – своїм образом як особистості, яка навчається (навчає себе), то все навчання у найперспективнішій школі буде для неї неефективним. У таких вузликах вихідного подиву виявляються різноманітні «теми», які згодом увійдуть до різних навчальних предметів, різних наук. Водночас виявлятимуть себе різноманітні культурні способи (античні, середньовічні, новочасні) розуміння числа, слова, що стануть предметом діалогу в наступних класах. У процесі навчання формується культура сумніву (вільний діалог) у взаємозв'язку з культурою спілкування (діалогом за правилами). Ці дві основні форми діалогу є обов'язковими програмно-технологічними ланками педагогічного процесу в «Школі діалогу культур». Уроки-діалоги бувають найрізноманітнішими за змістом і формою взаємозв'язку з культурою спілкування. На цьому етапі орієнтовними щодо змісту навчання є фундаментальні поняття людського буття, вивчення жанрових форм, класичні предметні задачі, задачі на межах предметів, задачі на межах культур, класичні тексти, розвиток особистісних якостей дитини, формування вмій і навичок спілкування тощо. У наступних класах відбувається послідовне вивчення основних історичних культур [2].

Основні принципи «Школи діалогу культур» зводяться до таких положень:

1) проектування на весь процес навчання особливостей сучасного мислення – мислення «людини культури»;

2) відповідність послідовності класів послідовності сучасного освоєння та осмислення основних історичних культур, що змінювали одна одну в європейській історії, – античної, середньовічної, культури Нового часу, сучасної культури;

3) організація навчання в кожному навчальному циклі на основі внутрішнього діалогу, властивого конкретній культурі;

4) організація навчання не на основі підручника, а на основі реальних текстів конкретної культури [4].

Висновки... «Школа діалогу культур» актуальна в умовах посилення впливу школи і освіти загалом на формування загальної культури суспільства. Результатом освітньої діяльності в «Школі діалогу культур» стає базова культура особистості. Головними у культурі є не предмети і знання, а цінності й норми, способи мислення й творчість. У діалозі з учителем, однокласниками кожний утверджує свій неповторний погляд на світ, свою позицію, формує своє «Я» шляхом засвоєння сучасної культури як відродження попередніх культур. У кожній ідеї, кожному слові, образі відбувається діалог різних культур, епох і народів. Результатом спільного творчого пошуку вчителів і учнів є нові почуття, ідеї, взаємини.

Перспективи подальших розвідок щодо технології «Школа діалогу культур» ми вбачаємо у проектуванні моделі впровадження даної технології (її елементів) в освітньо-виховний процес дошкільного та загальноосвітнього навчального закладу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Библер В. С. Мышление как творчество / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1977. – 98 с.
2. Библер В. С. Школа диалога культур / В. С. Библер // Советская педагогика. – 1988. – № 11. – С. 5-8.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посіб.] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Курганов С. Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге : Книга для учителя / С. Ю. Курганов. – М. : Просвещение, 1989. – 95 с.
5. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.

Аннотация

Л.А.Машкина

Теоретические основы педагогической технологии «Школа диалога культур»

В статье раскрыты концептуальные основы педагогической технологии «Школа диалога культур» В.С.Библера. Показано особенности содержания технологии, её принципы, влияние на формирование общей культуры общества.

Ключевые слова: «Школа диалога культур», В.С.Библер, урок-диалог.

Summary

L.A.Mashkina

Theoretical Foundations of Educational Technology «School of Dialogue of Cultures»

Conceptual foundations of educational technology «School of Dialogue of Cultures» V.S.Bibler are revealed in the article. The features of the content of the technology, its principles, the impact to the development of a common culture of society are shown.

Key words: «School of Dialogue of Cultures», V.S.Bibler, lesson-dialogue.

Дата надходження статті: «27» вересня 2012 р.

УДК 061.22–055.2(477.43/44)(045)

В.О.МИКИТИШИН,

кандидат історичних наук
(м.Львів)

Роль жінок-просвітян м.Хмельницького у культурно-освітньому розвитку краю

У статті розкривається роль і значення жінок-просвітянок міста Хмельницького в культурно-освітньому розвитку Поділля.

Ключові слова: Товариство «Просвіта», жінки-просвітянки, освіта, культура, національна ідея, державотворення, відомі українці, видавнича діяльність, теле-, радіопростір.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Час великих змін в історії нашої держави визначає особистостей, які, маючи ґрунтовні знання, щиро віру в Бога і соборність Держави, спираючись на великий досвід визначних діячів минулого, а головне – любов до України, відчують серцем, як треба творити ці зміни. Велика роль в цьому саме української жінки.

Ще у 1991 році судилося мені стати автором першої книжки, виданої Хмельницьким міським Товариством «Просвіта», – «Історія України». Відтоді Товариство видрукувало уже 47 книжок різної тематики, які знайшли свого читача не тільки на Поділлі, але й в Україні. Так, Українська академія друкарства у Львові дала високу оцінку виданню 2010 року «Тарас Шевченко – академік гравюри». Побачити світ українській книжці зараз дуже нелегко, а тому я низенько вклоняюсь хмельницьким просвітянкам за їхню, без перебільшення, титанічну працю в упорядкуванні видань та залученні спонсорів до такої важливої справи.

Ще тоді мене здивувала самовідданість і сміливість жінок, діяльність яких спрямована на утвердження українства на Поділлі. Багато років я знаю жінок-просвітянок Зою Діденко, Тетяну Мосійчук, Галину Гресь, Тетяну Дупляк, Тетяну Зеленко, Катерину Новченкову, Тетяну Слободянюк, Ольгу Анісімову, Марію Лашко, кожна з яких займає достойне місце в культурно-освітньому просторі Поділля, що акумулюється в Народному Домі «Просвіти».

Як важливо і значимо те, що їх діяльність високо цінував Хмельницький міський голова Михайло Чекман, який був частим і бажаним гостем Народного Дому, його надійним другом. І недаремно ж саме він зробив перший запис у Книгу почесних гостей: «Відкриття Народного Дому в нашому місті – це дуже важливий крок у відродженні української духовності, утвердженні молоді української держави. Хай ця домівка започаткує повернення народу набутоків його тисячолітньої культури з усіх куточків Поділля».

Виклад основного матеріалу... Більшість правління Хмельницької «Просвіти» – це жінки: вродливі, розумні, талановиті, – яким вистачає сили піднімати духовну цілину рідного Подільського краю. А кожна ж із них має основну роботу, за яку гроші платять, а тут – громадські засади. І починаєш розуміти, яким вартісним є вклад її Величності Просвітянки в освіту, культуру, мистецтво.

Вже багато років незмінно очолюють Товариство «Просвіта» міста Хмельницького:

Катерина Новченкова, багаторічний керівник освітньої галузі, автор ідей інноваційних педагогічних технологій, очолювала громадську організацію «Жінки в освіті»;

Тетяна Дупляк, відомий історик, постійний учасник просвітницьких радіо- і телепрограм, що стають значною допомогою вчителям і учням у вивченні історії та життєписів видатних просвітителів;

Тетяна Мосійчук, філолог, огієнкознавець, упорядник книжок «Подільський передзвін «Просвіти», «Абетка юних українців», «Свого не цураймось»; очолювала Товариство імені Олени Теліги в обласному центрі; саме вона на початку 90-х стала першим викладачем української мови